

bent. Copticae similem Missam habent *Æthiopes* sive *Abyssini*, utraque enim Ecclesiae *Ægyptia*, et *Æthiopica* a Patriarcha *Alexandrinus* ritus Coptici olim administrata, et iisdem fere caeremoniis imbuta fuit. Officia divina lingua *Æthiopica* celebrant. In lexico *Æthiopico* Jobi Ludolfi, edito Londini, post Epistolam praeliminarem Joannis Michaelis Wanslebii extat Indiculus librorum MSS. *Æthiopicorum*, quorum primus est *Liber Liturgiarum*, in quo sunt decem Liturgiae. Sunt et aliae gentes peculiaribus et diversis utentes Liturgiis, sed ut verba usurpem Nicephori Callisti Lib. 12. cap. 34. valde mihi laboriosum, et difficile esset variantes per urbes et regiones omnes Ecclesiarum Liturgias enumerare et praescribere. Abraham Ecchellensis in notis ad Catalogum *Hebediesu* pag. 134. numerari ait apud Orientis Christianas gentes supra quinquaginta Liturgias, partim communes, partim proprias singularum gentium. Liturgiarum Orientalium, quas hactenus percensuimus, insignis collectio prodiit Parisiis MDCCXVI. duobus tomis 4. Auctore, quem citavimus, Eusebio Renaudotio.

CAPUT X.

De Occidentalium Liturgiis — de Liturgia Romana.

I. Romana Liturgia Beato Petro Apostolorum Principi Ecclesia Romana, omnium Mater, et Magistra debet: qui quidem ritus et ordo subinde a Jesu Christi Vicariis sensim est auctus, aut etiam in nonnullis pro rerum et temporum ratione immutatus. Quod autem Liturgiae Romanae institutio Beatissimo Petro accepta referenda sit, luculentissime docetur a S. Innocentio I. in epistola ad Decentium Eugubinum Episcopum. Innocentio undique consentit alter Romanus Pontifex, nempe Vigilius, in epistola ad Profuturum ubi sacrae actionis canone, precem canonicanam appellat ex Apostolica traditione, atque adeo a B. Petro, acceptum memorans. Idem asserit Isidorus Lib. I. de Eccles. Offic. cap. 15. *Ordo Mis-*

sae vel orationum, quibus oblata Deo sacrificia consecrantur, primum a *Sанcto Petro* est institutus. Isidoro concinunt Etherius Episcopus Uxamensis, et Beatus Presbyter in libris adversus Elipandum Toletanum. His accedit *Walafridus Strabo*, qui vigebat circa annum Domini 840. Is enim censem, sacrorum rituum in celebratione Missarum originem, Romae et B. Petro deberi, deinde ab ejus successoribus sensim Missae preces auctas, amplificatasque. Damus verba ex ejus libro de rebus Ecclesiasticis: *Et Romani quidem usum observationum a B. Petro Principe Apostolorum accipientes, suis quippe temporibus, quae congrua judicata sunt, addiderunt. Rupertus Abbas Tuitiensis initio saeculi XII. eamdem sententiam inicit. De hac traditione sic scribit clar. P. Honoratus a Sancta Maria Lib. 5. de usu Critics Dissert. 5. art. 2. S. Petrus habendus est tanquam primus institutor Liturgiae Romanae, et S. Jacobus Hierosolimitanae, quae deinde propagatae sunt, prior in omnibus Occidentis, altera in Orientis Ecclesiis. Hanc sententiam defendunt Edmundus Martene, de antiquis Ecclesiae ritibus cap. 5. art. 2. §. 7.; Grancolas, in suo libro de antiquis Liturgiis pag. 51. gallice scripto; Le Brun, tom. 2. suarum Explicationum super caeremoniis, et precibus Missae dissert. 2. art. 2.; Dominicus Georgi, in suo primo volumine de Liturgia Romani Pontificis Lib. 1. cap. 2.; et alii bene multi.*

II. Quis autem, qualisque fuerit primigenius iste Christiani Sacrificii, seu Missae ordo a Beatissimo Petro Romanae Ecclesiae traditus, praeceps non constat. Ea propter ut optimè advertit P. Johannes Mabillonius de *Liturgia Gallicana* Lib. I. cap. 2. num. 4. et seqq. Romanae Liturgiae triplex veluti ordo, seu status considerandus est. Unus primigenius, qui ab Ecclesiae nascentis exordio usque ad Gelasium fuit receptus. Alter Gelasianus, qui Auctorem, seu potius amplificatorem habuit Gelasium Papam hujus nominis primum. Tertius est ille, qui Gregorianus dicitur, ex nomine Gregorii Magni, qui Gelasianum ordinem coaretavit, correxit, et in meliore formam rededit. Hic ultimus Missae Romanae ordo ad-

huc apud omnes fere Occidentales Ecclesias in usu est. Ordo Gelasianus, qui, a tempore sui auctoris, usque ad Gregorium Magnum perseveravit, romanis typis commis-sus fuit, et publici juris factus, summa pietate, et studio, Ven. Cardinalis Thomasii. Qualis autem fuerit primigenius hujus Romanae Liturgiae status, uti observavimus, difficillime ob temporis injuriam constare potest, cum antiquior Codex, qui modo extet praefati ordinis Missae Romanae sit Gelasianus mox memoratus, caeteri vero perierint. Hoc unum tamen certum est (ut praefatus Cardinalis Thomasius advertit in sua praefatione) olim Ordinem Gelasianum non esse integrum ejusdem Pontificis opus, sed Leoni Magno, magna ex parte, ejusque Praedecessoribus Romanis Pontificibus, praesertim vero Beatissimo Petro, ceu primo Conditori, qui ejusdem ordinis prima fundamenta jecit, tribuendum esse.

CAPUT XI.

De Liturgia Ambrosiana.

1. Joseph Vicecomes Lib. I. de *Ritibus Missae* cap. 22. tueri conatur Ritus Ecclesiae Mediolanensis a Sancto Barnaba Apostolicam institutionem habuisse, a Beato vero Ambrosio illustratos, et meliorem in ordinem redac-tos; ideoque Ambrosianos post ejus obitum vocitari coe-pisse. In eamdem sententiam videtur abire Le Brun tom. 2. dissert. 3. art. 1. in quo eruditus disserit de historia hujus Liturgiae. At vero Walafridus Strabo, nulla de S. Barnaba facta mentione, Lib. de *Rebus Eccl.* cap. 22. Divo Ambrosio Mediolanensis Ecclesiae Antistiti omnino adscribit his verbis: *Ambrosius Mediolanensis Episcopus, tam Missae, quam caeterorum dispositionem Officiorum suae Ecclesiae, et aliis Liguribus ordinavit; quae et usque hodie in Mediolensi tenentur Ecclesia.* Huic Strabonis senten-tiae consentit Mediolanensis Ecclesia, et totius Itiae traditio, a qua sine evidenti ratione, ut ait Cardinalis Bona, recendendum non est. Verum quicumque talis Li-

turgiae Institutior fuerit, id pro certo habendum est non fuisse a mutationibus immunem, ut colligi potest ex di-versis Missalibus illius Ecclesiae diversis temporibus editis. Ordo antiquus vero praefatae Missae Ambrosianae in lucem editus fuit a Pamelio inter sua Liturgica Lat-inorum. De ritibus, ordine, et historia hujus Missae tractant Mabillonius, Lib. de *Liturgia Gallicana* cap. 2.; Grancolas, *Les anciennes Liturgies* a pag. 77. usque ad pag. 400.; Cardinalis Bona, *Rerum Liturgicarum* cap. 10. De mystico sensu Rituum Ambrosianorum librum edidit Carolus Settala Episcopus Tortonensis idiomate italico. Rationale vero Caeremoniarum ejusdem Missae Ambro-sianae, et modum eam celebrandi, edidit Petrus Casola Canonicus Mediolanensis Ecclesiae.

II. Sed abs re non erit aliquot ritus peculiares Eccle-siae Mediolanensis explanare. Ambrosiani nunquam dicunt *Agnus Dei*, nisi in Missa pro defunctis. Textus Scri-pturarum quas legunt in Missa, non semper congruit cum editione vulgata: in his enim, et praesertim in Psalmis, utuntur versione Itala. In Dominicis Quadragesimae dicto *Dominus Vobiscum*, preces recitant pro Ecclesia, pro Pontifice, et omni Clero, pro Imperatore et Rege, pro omni statu hominum, et pro diversis necessitatibus, Choro vel Ministro ad singulas respondente: *Domine miserere, vel Kyrie eleison.* In die sancto Resurrectionis et per octavam in Ecclesiis Collegiatis duas Missas can-tant, unam pro baptizatis, alteram de Festo. Per totam Quadragesimam nullam habent Missam pro feria sexta, nec celebrant ea die: idque omnino prohibuit S. Caro-lus in tertia Synodo. Diebus vero Dominicis, et aliis so-lemnioribus ante Epistolam legitur Lectio una ex veteri Testamento cum psalmello ut vocant, instar Gradualis Romani. Immediate ante consecrationem, priusquam, dicat: *Qui pridie, accedit ad cornu Epistolae, et summi-tatem digitorum lavat et extergit, nihil dicens.* In Ec-clesia Metropolitana hoc inter caetera specialiter obser-vatur, quod celebrans, cantata oratione super sindonem, medius inter Diaconum, et Subdiaconum, praecedenti-

bus duobus Acolythis cum duobus vasis argenteis, descendit ad ingressum Presbyterii, ubi recipit oblationes panis et vini more antiquo, quas duo senes de schola, quam vocant *S. Ambrosii*, induiti linteo albo, nigroque caputio, caeteris senibus comitantibus, offerunt, singuli videlicet tres hostias, et vasculum argenteum vino albo plenum. Post haec descendens ad ingressum chori inferioris, recipit mulierum oblationes, quas duae item seniores iisdem caeremoniis offerunt. Sunt et alia multa, quae ab illa insigni et celeberrima Ecclesia speciali ritu observantur, sed pro meo instituto haec pauca sufficiunt.

CAPUT XII.

De Liturgia Gallicana.

I. Liturgia Gallicana est illa (1), quae in Galliis ante Pipinum, et Carolum Magnum usitata erat. Non unam tamen tantum, sed plura, et diversa fuerunt exemplaria Gallicanae Liturgiae; sed idem in omnibus servabatur ordo precum, licet Orationes diversae legantur: unde liquet praedictarum Liturgiarum, non unum, et eundem fuisse auctorem, sed plane plures. Quinam vero illi sint, nos latet. Constat tamen *S. Hilarius Pictavorum* Antistitem librum hymnorum et alium mysteriorum scripsisse: cuius rei fidem facit *S. Hieronymus* in libro de Scriptoribus Ecclesiasticis cap. 110. Gennadius Massiliensis in Catalogo Scriptorum illustrium tradit, Vocationis Castellani Mauriteni Oppidi Episcopum composuisse, praeter alias libros, etiam Sacramentorum egregium volumen. Idem Gennadius adstruit, Musaeum Massiliensis Ecclesiae Presbyterum, hortatu Sancti Venerii Episcopi multos exarasse libros, inter quos Sacramentorum egregium, et non parvulum volumen, cuius nomine liber Missalis intelligendus est, et hoc ex ipso Gennadio satis

(1) Mabillon, *Liturgia Gallicana*. Caput I. et seqq.

eruitur: ex Concilii quoque Rhemensis verbis idem magis commostratur apud Burchardum Lib. 3. cap. 97. ubi legitur: *Expleta Missa, Codex cum Patena, et Sacramentorum liber cum vestibus sacerdotalibus sub sera recondantur*. Bocquillot in suo *Tract. Hist. de sacr. Liturg.* Lib. 1. cap. 11. mentionem facit de quodam Missali a Sidonio composito, cui ipse quamdam praefationem adjecerat.

II. Liturgiam Gallicanam a Romana fuisse diversam, nemo est, qui in dubium revocare possit: sicut etiam exploratissimum est veteres Liturgias, et Ritus in Gallicanis Ecclesiis abrogatos, et Romanos loco illorum introductos fuisse ante annum Jesu Christi octingentesimum, Carolo Magno in Galliis imperante, qui Sancti Gregorii Sacramentarium, a Romana Ecclesia adhibitum, recepit ab Hadriano PP. I. et praescriptum fuit, ut in posterum Gallicanae Ecclesiae ordine Romano uterentur in celebrandis Divinis Mysteriis. Haec vero Liturgiae Gallicanae in Romanam mutatio tanta consensione universae Galliae Ecclesiarum facta est, ut regnante Carolo Calvo praefati Magni nepote, Liturgiae, et Gallicanorum Rituum notitia penitus ex omnium mente deleta esset. De praefatis Gallicanis Liturgiis satis erudit tractat Mabillon, in suo opere de *Gallicana Liturgia*; Cardinalis Bona, Lib. I. de *Rebus Liturgicis*, cap. 11.; Cardinalis Thomasius, in *praefatione suorum Codicum Sacramentalium*; Le Brun, tom. 2. dissert. 4.; Grancolas, *Les anciennes Liturgies*; Martene, Lib. I. de antiquis Ecclesiae ritibus c. 5. art. 1. n. 9. et sequentibus; et Joseph Vicecomes, *de Missae ritibus*.

III. Liturgia Gallicana initium ducebat a Praefatione, qua Sacerdos populum hortabatur. Sequebatur lectio Veteris Testamenti, quae Prophetia vocabatur, quia ex Prophetis praesertim desumebatur. Deinde collectio post prophetiam, tum epistola sive lectio ex Novo Testamento: quam excipiebat Responsorium sive Graduale. Postea cantabatur in ambone Evangelium: quo finito, Episcopus sermonem habebat ad populum. Deinde siebat oblatio, post quam sacra recitabantur dypticha; iisque recitatis,

dicebatur oratio post nomina. Sequebatur pacis osculum atque oratio post pacem. Tum contestatio, quae nostrae praefationi respondebat. Postea dicebatur canon Missae quotidie diversus: post consecrationem oratio quotidie diversa, sicuti et ante et post orationem Dominicam. Dum communio sacra perageretur, psalmi decantabantur; ac demum omnia Sacerdos collecta seu oratione consumebat. Praeter ea quae diximus, ex Concilii Vasensis can. 3. frequentebantur in Missa *Kyrie eleison*; quoniam vero Missae loco prorsus ignoratur. In festis insuper Sanctorum eorum acta in Missa recitabantur ante prophetiam, uti constat ex Gregorii Turonensis Libro I. de *Gloria Martyrum* cap. 86. et Lib. 2. de *Miraculis S. Martini* cap. 29. et 49.

CAPUT XIII.

De Liturgia Mozarabica.

I. Liturgia Mozarabica est illa (1), qua olim Hispania, et vicinae Regiones utebantur: Mozarabica vocata fuit, quia cum Arabes saeculo octavo Hispaniam pene omnem occupassent, Christiani *Mixtarabes*, et corrupto vocabulo *Mozarabes*, id est mixti Arabibus dicti sunt. Cardinalis Baronius ad annum 1063. praedictae Mozarabicae Liturgiae Auctorem fuisse putat Isidorum Hispalensem. Joannes Mariana Lib 6. de *rebus Hispaniae* cap. 5. usum inquit obtinuisse, ut Isidoro ritus Mozarabicus tribuatur, nonnulla tamen Leandrum invenisse. Plures insuper alios Mozarabicae Liturgiae manus admovisse asserit Martene Lib. I. de *antiquis Ecclesiae Ritibus* cap. 2. art. 1. num. 12. Rursus de Institutione, Ritibus, et ordine ejusdem Liturgiae Hispanicae, seu Mozarabicae sermonem habent Vascus in *Chronico*, et ex illo Pamelius, tom. 1. sui *Liturgicon Ecclesiae Latinae*; Cardinalis Bona, Lib. 1. cap.

(1) A Sancta Maria, *Animadversiones in regulas et usum critices*. Liber secundus Cap. VIII.

11.; Grancolas, *les anciennes Liturgies* pag. 309.; Le Brun, tom. *dissert. 5.*; Mabillonius, Lib. I. de *Liturgia Gallica* na cap. 2. n. 9.; et Joannes Pinus, qui eruditissimum edidit *Tractatum Historico-Chronologicum* de hac Mozarabica Liturgia, eumque adtexuit ad tomum VI. Bollandi.

II. Quamvis autem haec Liturgia a viris sanctis, et orthodoxis composita fuerit, Hispania tamen ab infidelibus devastata, ita erroribus referta est, ut Elipandus Toletanus Episcopus ex ipsis officiis depravatis plura acceperit testimonia ad suam haeresim astruendam, uti constat ex Albino Flacco libro adversus eumdem Elipandum. Diu viguit hic ritus in Hispania, donec Alexandri Papae auctoritate paulatim abrogari coepit, ejusque loco Romanum substitui. Anno vero millesimo sexagesimo tertio, quo Remirus, seu Ranimirus in Aragonia regnabat, congregata est Jaccae in eodem Regno Synodus, in qua abrogata Liturgia Mozarabica, et loco illius Romana admissa, ut ostendit Antonius Pagius in suis eruditissimis adnotationibus Baronianis ad annum 1060. n. 2. Sanctus Gregorius VII. eodem anno, quo ad Cathedram Apostolorum Principis advectus fuit, nimurum A. D. 1073. cogitavit de penitus abroganda in tota Hispania Liturgia Mozarabica, et Romana inducenda, et ejus auctoritate mutata est. Extat de hac re ipsius Gregorii Epistola exhortatoria ad Alphonsum Castellae, et Sancium Aragoniae Reges, et ad Episcopos in eorum ditione constitutos.

CAPUT XIV.

De Missa Illyriciana.

I. Matthias Flaccus Illyricus Centuriatorum Magdeburgensium ac rigidorum Lutheranorum Princeps, Missam Latinam in antiquo codice MS. repartam typis mandavit Argentine anno 1557. eique hunc titulum praefixit: *Missa Latina*, quae olim ante Romanam circa septingentesimum Domini annum in usu fuit, bona fide ex vetusto au-

thenticoque Codice descripta. Et in Epistola praeliminari ad Principem Palatinum Rheni opinari se ait eam, in usu fuisse in Occidente, praesertim in Gallia, et in Germania, antequam Romana missandi ratio ubique recepta esset. Desunt in ea Introitus, Collectae, Epistola, Graduale, Evangelium, Offertorium, Praefatio, Postcommunio, et quaedam alia, quae generaliter tantum sine ulla speciali assignatione nominantur; quia dierum festorumque varietas diversos exigit Introitus, diversas orationes, Epistolae, et reliqua, quae singulis Missis peculiaria sunt. Ex quo destruitur falsa Illyrici opinatio existimantis unicam olim fuisse Missae celebranda rationem nullo habito scrimine temporum et festivitatum.

II. Hujus Missae ab Illyrico editae varia fuit fortuna. Primo enim triumphos de ea egerunt Lutherani, quasi per ipsam Catholica Dogmata convellerentur: unde Philippus II. Hispaniarum Rex, ut bacchantium haereticorum subsannationes reprimeret, ejus lectionem interdixit. Verum Lutherani videntes tandem Missam Illyrianam catholicis dogmatibus favere, suisque erroribus adversari, omnem impenderunt operam, ut illam supprimarent. Tunc Catholici ansam ex hac Hereticorum palinodia capientes, eamdem Liturgiam attentius perlustrarunt, eamque ad confirmanda Eucharistiae, Confessionis, et suffragiorum pro mortuis dogmata; perutilem invenerunt, et idecirco Catholicae Ecclesiae rem facere arbitrati sunt, si Missam Illyrianam, a Lutheranis suppressam, iterum typis committerent; sicuti fecerunt Carolus Le Cointe in tomo secundo suorum Annalium Ecclesiasticorum Francorum ad an. 601. n. 20. cum variis notis, et observationibus, nec non Cardinalis Bona in calee sui praeclarissimi operis de Rebus Liturgicis; et Edmundus Martene in Lib. I. de Antiquis Ecclesiae ritibus cap. 4. art. 12.

CAPUT XV.

Ecclesia quacumque aetate linguis usa duntaxat est in sacris peruciendis hebraica, vel syro-chaldaica, graeca, et latina.

I. Joannes Echius Lib. 2. de Sacrificio Missae cap. 2. nullo adhibito teste ausus est definire, Missam non nisi hebraice actam tam ab Apostolis, quam ab eorum Successoribus usque ad tempora Adriani Imperatoris: et tunc demum coepisse Ecclesiam lingua graeca in Sacris uti. Sed huius sententiae nullum extat apud veteres fulcimentum. Joseph Viecomes *de Missae Apparatu* quamvis admittat Jesum Christum Sacrificii Eucharistici Institutorem, Missaeque Auctorem, Hebraico sermone usum fuisse in tanti Sacrificii institutione; non ideo concedit Apostolos, etiamsi Hierosolymis sacrum peregerint, hebraico, sed solum graeco idiomate in Missae celebrazione usos fuisse. Eusebius Renaudotius in Dissertatione *De Liturgiarum Orientalium origine, et auctoritate cap. 6.* ubi disserit de linguis, quibus Liturgiae ab initio, et ad haec usque tempora celebrari solitae sunt, non detrectat asserere lingua Hebraica Missam antiquitus celebratam fuisse. Hoc tamen non adstruit de pura lingua Hebraica, quam illiterati non intelligebant. Siquidem post captivitatem Babyloniam familiaris linguae Hebraicae usus numquam amplius fuit purus inter Judaeos, sed primo Chaldaico-Babylonico idiomate sunt locuti, ita ut avorum suorum Hebraicam linguam vix intelligerent, et praesertim illi, qui Babylone degebant: postquam vero in terram suam a captivitate Babylonica absoluti regressi sunt, linguae Chaldaicae usum magis etiam corruerunt, et medium quamdam invexerunt linguam partim ex Hebraica, partim ex Chaldaica, aliquis dialectis, et idiomaticis juxta diversitatem exterorum, quibuscum conversabantur. Haec autem lingua, quae erat tunc Populo Hebraico vernacula, a regione quam ipsemet Hebrei incolebant, Syriaca, et Judaica appellata est. Hujus autem

Syriace, vel Syro-Chaldaicae linguae maxima haec exur-
git praerogativa, quod Jesu Christi Domini ore sancto
fuerit prolata; ipsi namque, ejusque Discipulis fuit ver-
nacula, atque etiam Legem suam Evangelicam, vitaeque
aeternae promissa, quibus omnis nostra spes nittitur, in
ea primum lingua mundo promulgavit, et in eadem ce-
lebrasse sacra non est dubitandum, ut etiam censem Clau-
dius Frassen in suo opere inscripto: *Disquisitiones Biblio-*
cae Lib. I. cap. 7. aliquique non pauci. Quae quidem lingua
a Cardinali Bona *Lib. I. cap. 1. n. 4.* Chaldaica nun-
cupatur, sed vocat ibi linguam Chaldaicam illam, quam
alii Syriacam, vel Syro-Chaldaicam appellant, quae scilicet
ex lingua Hebraica, et Chaldaica orta est, et qua He-
braei uti diximus, Babylone degentes captivi loqueban-
tur, quaeque a regione, in quam post captivitatem re-
gressi sunt, Syriaca ab aliquibus dicta fuit, ab aliis vero
Syro-Chaldaica, et denique a nonnullis etiam Hebraica,
quia populo hebraico vernacula erat.

II. Cardinalis Bona asserit Apostolos, eorumque Suc-
cessores eo idiomate in singulis Regionibus usos fuisse,
quod tunc illis commune, et vernaculum erat: et ita Hie-
rosolymis Chaldaica, Antiochiae, Alexandriae, et in aliis
Graecorum civitatibus graeca; Romae vero, et in toto
Occidente latina lingua celebrasse censem. Sed alias etiam
linguas in sacris Liturgiis adhibitas fuisse, nonnullis e-
xemplis, et argumentis comprobant Martene *De Antiquis*
Ecclesiae ritibus Lib. I. cap. III. art. 2. Igitur hoc tantum
possumus affirmare, hodiernum Ecclesiasticae discipli-
nae usum obtinuisse, ut Missa nonnisi tribus linguis He-
braica, Graeca, et Latina cantari praecipiatur, cum mul-
tis, ac justis rationibus maternam, ac vernaculam alio-
rum populorum linguam suis legibus Ecclesia proscri-
perit, et nonnisi aliquo speciali privilegio ab hac lege al-
iquam nationem exemerit. Sic Saeculo nono Sclavis ad
fidem Catholicam conversis Joannes VIII. permisit, ut
divina officia, et sacram Liturgiam lingua Slavonica pe-
ragere possent. Laudandus tamen est praedictus discipli-
nae Ecclesiasticae usus praescribens regulariter Liturgias

non esse celebrandas, nisi tribus praefatis linguis. Con-
fert enim multum ad unitatem in Ecclesia servandam Sacrum Mysterium fieri aliqua lingua non vulgari. Ex
diversitate siquidem linguarum in divinis Officiis admis-
sa, grave periculum subbesseret dissensionum, et aliquando
urgeret necessitas mutandi verba Sacrificii cum illa quae
uno tempore sunt vulgaria, talia esse alio tempore desi-
nerent. Et re quidem vera vetus Gallorum lingua penitus
abolita est. Sic etiam Hispani proprium amiserunt ser-
monem, cum potestati Romanorum subditi fuerunt. Eo-
dem fato Graeca, et Chaldaica extinctis, Turcica, Arabi-
ca, et aliae vulgares in plerisque Regnis Orientalibus
successerunt. Ecclesia tamen Orthodoxa adversus huju-
smodi mutationes inconcussa manens, semper et ubique
vetus idioma in divinis officiis retinuit, id exigente sa-
crarum rerum dignitate et majestate, ut nihil in iis im-
mutetur, nihilque erroneum in eas irrepatur: quod facile
contingeret, si eas ab antiquo sermone, quo ab Apo-
stolis et Apostolicis viris traditae sunt, in aliud recen-
tiorem, vel a primaevi diversum transferre liceret. Tol-
leretur etiam necessaria ad unitatem Ecclesiarum com-
municatio, quae hoc vinculo necnit: nec posset Sa-
cerdos italicus in Gallia, aut in Germania, nec Germa-
nus, aut Gallus in Italia sacris operari. Requirit autem
Sacrificii Majestas, ut mox diximus, nonnisi his nobilissi-
mis linguis peragi. Latina enim non est usitata nisi a-
pud eruditos in Occidente, ut in Oriente graeca. Lingua
siquidem, cuius solet esse usus in divinis Officiis apud
Ecclesiam Orientalem, non est popularis sed erudita et
tantum doctis cognita. Hanc igitur Ecclesiae consuetudi-
nem omnes venerari debemus, neque audacter improba-
re, ex eo quod populus non percipiat verba, quae in Mis-
sa proferuntur; quia primarius divinorum Officiorum
finis, non est instructio populi, sed cultus, et laus Dei.
Horum omnium praecessit exemplum in veteri Testamen-
to; nam cum Populus Hebreus post captivitatem Baby-
lonicam Chaldaice loqueretur, Psalms tamen, et Scrip-
tuas semper hebraice cantavit, et legit: quem morem

in Synagogis etiam nostri temporis Hebreai observant. Noluit igitur Deus mutari idioma Scripturae, licet mutata fuerit populi lingua.

CAPUT XVI.

Ostenditur veteres Liturgias graecas et orientales cum latinis convenire et utrasque apostolicae celebrandorum mysteriorum formae in praecipuis capitibus respondere.

I. In Liturgiis Graecis et Latinis, veteribus et recentioribus, manifesta est similitudo cum primaeva illa forma quam Apostolicam fuisse constat, ante Protestantium defectionem nemo dubitaverat; et ea per partes est explicanda. Convenientibus Christianis praesidebant, non quicumque, sed quos προστάτες vocat Justinus Martyr; Episcopi scilicet vel Sacerdotes. Vasa sacra, etiam dum persecutioes saevirent, in sacris ministeriis adhibita fuisse aurea et argentea, notissimum est ex gestis purgationis Caeciliani, Prudentio et aliis. Altaria quoque ut Thronum Christi in magna veneratione fuisse, neque ab aliis quam a Donatistis aut Arianis, vel Ethnicis eversa et profanata fuisse, ex Optato, Athanasio, et aliis aequo certum. Vestes sacris ministeriis proprias gestare, dum Liturgia celebraretur, antiquissimi etiam moris est, et totus Oriens religiosissime observat. Praeparatoriæ preces multae sunt et diversae in antiquis Liturgiis; sententia semper eadem, nec de illis controversia moveri ulla potest; cum ex illis nonnullae selectae sunt, quae singulis officiis conjungentur. Lectio Scripturarum ut in Synaxibus Christianis facta fuit antiquitus, ita in omnibus Liturgiis praescribitur ex utroque Testamento. Sermones ab Episcopis aut Presbyteris habitos de iisdem Scripturarum locis fuisse, quamvis in Liturgiis non praescribatur, probant tot quae ad nos pervenerunt Sanctorum Patrum Homiliae. Psalmorum cantus antiquissimus est, et ubique conservatus. Integros aliquot Graeci et Orientales canere solent: id etiam in vetustis officiis Latinis praescribitur.

II. Orationes de omnibus, et pro omnibus, ut Graeci et Orientales loquuntur, extant in Liturgiis omnibus, et illarum vetustas confirmatur non omnium modo Codicum, sed Sanctorum Patrum testimonis. Osculum pacis, et orationes aliquot antequam detur, repraesentant omnes Orientales Liturgiae; et illud secundum earum disciplinam, Actioni sacrae praemitti solet. Praefatio quae initium Anaphorae propriae dictae sive Canonis est, in omnibus cujuscumque ritus aut linguae Liturgiis exstat. Eam aperte innuit Justinus Martyr. Obvia sunt testimonia Sanctorum Patrum qui hanc orationem designant; ut inter alios Cyprianus, Augustinus, Chrysostomus. Sunt porro in Latinis Missalibus Praefationes multae, cum in Gallicano, Gelasiano, Gothicō, Mozarabico, Ambrosiano, quin etiam Gregoriano, non modo in festis solemnibus, sed in omnibus, et singulis Dominicis singulares Praefationes occurrant. Ita quoque in Graecis et Orientalibus Liturgiis, non una et eadem illarum dispositio est. Orationes pro vivis et defunctis, quamvis istas sustulerint Protestantes, veterum antiquissima auctoritas commendat. Fractio hostiae, imaginem refert Corporis Jesu Christi suppliciis lacerati. Nulla tamen Liturgia est, in qua talis ritus non praescribatur, et quamvis diversis modis fiat, summam semper habet Eucharistiae reverentiam. Sancta Sanctis denunciatio vetustissima est in Graecis Liturgiis, a quibus in Orientales omnes propagata est, quamvis apud Latinos non usurpata; quam nemo huc usque superstitionis damnare ausus est. Communionem praecessit olim a primis saeculis Confessio de veritate Corporis et Sanguinis Jesu Christi simplex primum et paucis verbis: *Corpus Christi amen.* Si quid Graeci, et Coptitae addiderunt, quo expressius testarentur, credere (1) se id quod accipiebant esse Corpus Christi, laudandi sunt: neque Romanæ Ecclesiae tribuendum, quae nihil habet simile.

(1) Vide Renaudotium, *Collectio Liturgiarum Orientalium.*